

УДК 391 (477.87) «18/19»

Анна Іваниш

старший викладач Закарпатської академії мистецтв, Коледжу мистецтв ім. А. Ерделі аспірантка ЛНАМ

Угорські та румунські впливи у формуванні народного закарпатського костюму першої половини ХХ ст.

© Іваниш А., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1170568>

Анотація. Досліджується художньо-стильовий вплив та еволюція Закарпатського костюму першої половини ХХ ст., а також відмінності в оздобленні, орнаментальні та технічні прийоми вишивальних осередків угорців, румунів та інших етнічних груп українців Закарпаття як явище угорських та румунських взаємовпливів у формуванні народного Закарпатського костюму та художньо-стильового напрямку народних традицій, тенденцій, моди. Це передусім позначилося на характері пропорцій та силуеті вбрання, тоді як способи поєднання компонентів костюму, крій, декор зберігали національні особливості. Локальні культурно-побутові традиції, контакти українського населення Закарпаття з угорським і румунським населенням цього краю вміло адаптували до місцевих традиційних комплексів одягу, при цьому зберігаючи в народному костюмі локальні особливості та традиційні форми вбрання, виявляючи художньо-образну своєрідність місцевих вишивальних осередків Закарпаття першої половини ХХ ст. Важливим кроком є дослідження художньо-образної специфіки традиційного народного вбрання та одягових комплексів румунського та угорського населення українського Закарпаття.

Ключові слова: народний костюм, художньо-стильова еволюція, компоненти вбрання, орнамент, вишивка, декор.

Постановка проблеми. Аналіз збережених пам'яток народного Подягу угорців і румунів Закарпаття першої половини ХХ ст., засвідчують найважливіші особливості, процесита їхні взаємовпливи, які позначилися на всій сфері народного мистецтва, звичаїв і традицій, а відповідно – і на народному одязі українців Закарпаття. Сьогодні в митців, дизайнерів одягу та навіть у простих поціновувачів прекрасного кардинально змінилося ставлення до свого, народного, прокидається інтерес до вивчення та дослідження народного одягу, традиційної народної вишивки українців Закарпаття та інших народностей цього краю.

Таким чином, можна вести мову про самотність народного костюму цього краю, його унікальність у крої, особливостях декору, орнаментальних прийомів у оздобленні всіх компонентів строю. На нашу думку, вивчення народного одягу українців Карпат загалом, з його румунськими та угорськимизапозиченнями, впливамізокрема, є недостатньо висвітлений з його духовною культурою та світоглядними уявленнями наших предків. У працях українських мистецтвознавців, не в повній мірі ґрунтовно висвітлені особливості оздоблення традиційного одягу румунів і угорців, детально не розглянуті вишивки, декоративні елементи костюму, запозичення та взаємовпливи у формуванні народного вбрання українців Закарпаття, що визначає актуальність статті.

Метою публікації є огляд і аналіз зібраних матеріалів у польових дослідженнях, а також музейних експонатів. Об'єктом дослідження є народний костюм румунів і угорців Закарпаття першої половини ХХ ст., формотворчі процеси та їхні особливості. Предмет дослідження – народний костюм румунів і угорців Закарпаття першої половини ХХ ст. Крім цього, звертаємо увагу на стрій українців Закарпаття цього періоду, запозичення, взаємовпливи з угорським і румунським населенням Закарпаття. Використані методи: огляд та вивчення народного одягу румунів та угорців Закарпаття вимагало застосувати комплекс методів: історичний, узагальнення та систематизація, образно-стилістичний аналіз костюму румунів і угорців Закарпаття, проаналізовано їхні взаємовпливи у формуванні закарпатського народного костюму. Для написання статті використовуються матеріали та джерела, зібрані під час польових досліджень автора та роботи з архівами: народного музею «Сріберна земля» с.Грушово, краєзнавчого музею «Калини»

с.Калини Тячівського району Закарпаття. Зокрема, це взірці румунського костюму, фотоархіви, каталоги, а також народний одяг з приватної колекції музею «Калини».

Виклад основного матеріалу. Етноісторичний та господарський розвиток українців Закарпаття позначився на локальних особливостях одягового комплексу, зокрема на способах компонування, колориті, технічних прийомах у вишивці, орнаментальних мотивах. Також у формуванні локальних відмінностей, важливу роль відіграють вишивальні осередки, які вирізняють і проявляють місцеві особливості народного строю. На теренах Закарпаття мало не кожне село має свої особливості крою та оздоблення. У 20-30-х рр. ХХ ст. з'явилися модифікації жіночих сорочок, що проявлялось у довжині, крої рукава, формі комірка, поєднанні орнаментальних прийомів у оздобленні сорочок і місцях розташування на них вишивки [1, с. 204].

Традиційно на Закарпатті виготовляли одяг з домотканого полотна, сукна і овчини, для оздоблення використовували льняні, вовняні, шовкові, металеві (срібні, золоті) нитки, це були «заполоччю», муліне, зсукані у шнури.

Протягом століть чоловіча і жіноча сорочки румунів Закарпаття зазнали незначних змін, залишаючись символом-знаком, демонструючи етнографічну й етнонаціональну приналежність. Вплив румунської сорочки виражається у безлічі типологічно-декоративних варіацій, позначених архаїчними способами крою та різновидами прийомів орнаментального оздоблення, які тісно пов'язані з обереговим, статеві-віковим, естетичним, етнорозпізнавальним та іншим призначенням. Румунський вплив у структурі народної сорочки прослідковується за конструктивним вирішенням і способом виготовлення, з'єднання полотнищ рукавів на сорочці (від плеча або від шиї). Існують два основні типи сорочок у румунському жіночому народному одязі: тунікоподібна сорочка та сорочка призбрана біля шиї «морщенка», такі види сорочок співіснували поряд в усьому румунському просторі.

«Волоська» сорочка від «довгані» відрізнялася будовою горловини «на коцьку» чи (прямокутним) вирізом. На думку науковців О.В. Полянської та В.В. Коцан, поширення такої сорочки в українців зумовлене румунським культурним взаємовпливом [2, с. 190; 3, с. 65-66; 4, с. 284]. Але на думку В.В. Зеленчу-

ка, знавця народного одягу румунів, прочитуються певні відомі в класичній сорочці румунів Закарпаття, «волоська» сорочка не довга, а коротка, і така структура крою характерна саме для румунів Закарпаття [5, с.70]. Крій, структура, орнаментальне оздоблення «волоської» сорочки, швидше за все, утворилися на місцевих українсько-румунських культурно- побутових традиціях [6, с.138-139].

«Волоська» сорочка українсько-румунської контактної зони (Рахівського, Тячівського, Виноградівського району) мала характерні риси: оздоблення горловини «на коцьку» смугою рослинного чи стилізовано-рослинного характеру, в оздобленні такої сорочки використовувалася поліхромність, плечі декорували «мереживними воланчиками».

У будові та формуванні одягу українців Закарпаття позначається західноєвропейський різностильовий вплив, де важливу роль відіграє традиційне угорське мистецтво із символікою слов'яномовних народів.

Отже, художньо-функціональна роль і різноманітні впливи формують народний одяг, а оздоблення традиційного костюму населення українців Закарпаття засвідчували високий рівень своєї етнічної само ідентифікації. Ми дійшли висновку, що фантазія угорських і румунських селян створювала унікальні вироби, які були поширені в середовищі і бідного і багатого населення Закарпаття першої половини ХХ ст. Принципи створення угорських шкіряних бунд виникали поступово, відбувався розвиток і трансформація з однієї форми до іншої, залежно від регіональних смаків, традицій та тенденцій тодішньої моди. Художня цінність такого традиційного одягу полягає в тому, що майстер кушнірства віртуозно застосовував найскладніші елементи крою, структури та оздоблення.

У межах Закарпаття гуцули носили хутряні кожухи з довгими рукавами, такі самі кожухи побутували й у румунок, угорок і бойкинь. Крій такого верхнього плечового одягу мав спільні риси. Кожухи на Рахівщині гуцули, румуни та угорці виготовляли зі шкіри, яку дубили корою вільхи, дуба та покривали лаком. Таким чином шкіра набувала коричнево-червонуватого забарвлення. Гуцульський кожух рясно оздоблювали китицями, навіть зі спини легко було впізнати гуцулку, відрізнивши її від угорки чи румунки (кожухи яких китицями не оздоблювали) [7, с.40-43].

Виготовлення угорських «бунд» належить до високомайстерного завершального етапу кушнірства. Розглядаючи композиційні прийоми та оздоблення жіночих «бунд», можна дійти висновку, що:

1. Мотиви оздоблення жіночих «бунд» вирізнялися певними локальними відмінностями у використанні орнаментальних мотивів, різноманітних стилізованих форм, ритмічних композицій квітково-рослинного характеру на основі трансформації елементів з навколишнього природного світу, що вміло відтворювали майстри в матеріалі.

2. Композиційні прийоми та розташування оздоблювальних елементів на жіночій «бунді» будувалися відповідно до чіткого поділу на парні й непарні геометричні площини або вертикальні смуги.

3. Поверхню угорської «бунди» оздоблювали рослинними мотивами, серед яких найчастіше зустрічаються «очі пави».

4. Кольорова гама в оздобленні «бунди» змінюється від стриманості до насичування бордово-червоного та зеленими кольорами.

5. Композиційна структура розташування орнаментальних схем на угорській жіночій «бунді» безпосередньо підпорядковувалася логічній структурі силуету й конструкції цього одягу. Для жіночого костюму угорців Березької та Ужанської жуп, як і в інших регіонах Угорщини, характерним було нашарування кількох (двох-трьох) суконь, що не властиво сукням Угочанської та Маромороської жупи, де в манері одягання відчутний більше вплив румунського та бойківського костюмів.

Аналіз мотивів орнаментики першої половини ХХ ст., композиційних прийомів, розташування декору, функціональне призначення вишивки, тісно пов'язані та взаємообумовлені, що дозволило з'ясувати ті основні фактори, які безпосередньо пов'язані з місцевими особливостями народного строю українців Закарпаття, на який мали вплив угорці, які населяли окраїни Закарпатської низовини вздовж кордону з Угорщиною, де відчутні традиційні самотні характерні риси в структурі та будові народного строю. В оздобленні традиційного одягу угорців Закарпаття, декоративні елементи та вишивка врівноважують його, несучи допоміжну декоративну роль у загальному образі всього ансамблю народного костюму. Добре відчутний вплив у оздобленні традиційного одягу українців Закарпаття «угорських мотивів орнаментальних рішень» з характерними рисами композиційних прийомів, які утворили «березьку»,

«калотаську» та «лінійно-силуетну» вишивку, яка притаманна саме оздобленню угорського народного костюму та є традиційним для народного мистецтва угорців Закарпаття.

З поширенням стилізованих квітково-рослинних орнаментів, які чітко підпорядковувалися силуету одягу, гармонійно підкреслюючи локальні особливості вбрання гуцулок Рахівщини, вирізняючи їхню сорочку від вишитих квітковим орнаментом реалістичних форм сорочок румунок, угорок, лемкинь і долинянок поріччя р. Тересви і околиць с. Королева Виноградівського району [8, с. 125; 9, с. 96-97].

Висновки. Враховуючи географічне розташування, різноманітні історичні процеси, тривале перебування краю в складі чужоземних держав, мозаїчність етносів і етнографічних груп, які спричинили культурні взаємовпливи на теренах Закарпаття, що зумовило формування в першій половині ХХ ст. значної кількості типів і різновидів елементів одягу, орнаментальних мотивів і прийомів у оздобленні місцевого народного одягу, що стало неодмінним елементом національної культури українців Закарпаття.

Отже, художньо-стильовий вплив і еволюція закарпатського костюму першої половини ХХ ст. тісно пов'язані з інонаціональним запозиченням, топографією декору з його конструктивними особливостями, характером і фактурністю, що яскраво проявилось в оздобленні традиційного костюму та є сталим аспектом етнічних ознак угорців і румунів Закарпаття [10].

Таким чином, поширені різновиди одягових комплексів які вирізняються конструктивними відмінностями та особливостями народного строю румун та угорців, визначають локалізацію, модифікуючи та впливаючи, формують народний Закарпатський костюм першої половини ХХ ст., в цілому. Проте очевидно, що ми будемо мати значно ширший діапазон різновидів, типів одягових варіацій та їх оздоблення, коли розглянемо не тільки народний стрій, а й інші побутові предмети румунів та угорців Закарпаття. Важливим кроком є дослідження художньо-образної специфіки традиційного народного вбрання та одягових комплексів румунського та угорського населення українського Закарпаття, що згодом дадуть можливість сформувати загальне уявлення про мистецтво українського народного одягу та надасть можливість більш ґрунтовно вивчити, простежити взаємовпливи, розвиток народного костюму румунів, та угорців на теренах Закарпатті.

1. Матейко К. І. Український народний одяг / К. І. Матейко. – К. : Наукова думка, 1977. – 222 с.
2. Коцан В. В. Іноетнічні запозичення та їх впливи на формування народного одягу волинян Мароморощини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / В. В. Коцан // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. – Вип. 20. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 188-198.
3. Полянська Е. В. Украинская народная одежда Закарпатья: (этнические взаимосвязи и локальные особенности) : автореф. дис.. на соиск. уч. степени канд. ист. наук (№576 этнография) / Е. В. Полянская. – Минск, 1977. – 24 с.
4. Нариси історії Закарпаття: у 2 т. Т. 1 [відп. ред. І. М. Гранчак]. – Ужгород : Закарпаття, 1993. – 436 с.
5. Зеленчук В. С. Костюм румынского населения Закарпатской области УССР / В. С. Зеленчук // Карпатский сборник. – М. : Наука, 1976. – С. 69-78.
6. Шмелёва М. Н. Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области / М. Н. Шмелёва // Советская этнография. – 1948. – № 2. – С. 130-146.
7. Коцан В. В. Традиційний народний одяг гуцулів Рахівщини: ХІХ – перша половина ХХ ст. / В. В. Коцан. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 164 с. : іл.
8. Грибанич І. «Гей гудзики, ременики ...» (Народний одяг гуцулів) / І. Грибанич // Зелені Карпати. – 1995. – № 1-2. – С. 124-133.
9. Пилип Р. І. Художня системанародної одягової вишивки українців Закарпаття / Р. І. Пилип // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2007. – № 10. – С. 87-98.
10. Гаджега В. Додатки к історії русинів і руських церковей в Марамороші (студії історично-архівні) / В. Гаджега // Науковий збірник т-ва «Просвіта» за 1922 р. – Ужгород, 1922. – С. 140-226.

ANNOTATION

Ivanysh Anna. Hungarian and Romanian influences in shaping national Transcarpathian costume of the first half of the twentieth century.

We investigate the artistic and stylistic impact and evolution of the Transcarpathian suit of the first half of the twentieth century, as well as differences in the decoration, fancy embroidery techniques and cells of Hungarians, Romanians and other ethnic groups Ukrainian Transcarpathia. As a phenomenon of Hungarian and Romanian interference in the formation of national costumes and Transcarpathian artistic and stylistic direction

of folk traditions, trends, fashion. This primarily reflected the character proportions and silhouette dress, while ways of combining components suit, cut, decor maintain national characteristics. Local folk cultural traditions, contacts Ukrainian population of Transcarpathia of Hungarian and Romanian populations of this region, skilfully adapting them to local traditional set of clothes, while maintaining in the national costume local features and traditional forms of dress, revealing artistic and imaginative originality of local embroidery centers in Transcarpathia of the first half of the twentieth century. At the present stage of development of art history major step is to study the artistic and imaginative specifics traditional folk costumes and apparel complex of Romanian and Hungarian population of Ukrainian Transcarpathia.

Keywords: folk costume, artistic and stylistic evolution, components, clothing, ornaments, embroidery, decoration.

АННОТАЦИЯ

Иваниш Анна. Венгерские и румынские влияния в формировании народного закарпатского костюма первой половины ХХ в. Исследуются художественно-стилевое влияние, эволюция закарпатского костюма первой половины ХХ в., а также различия в отделке и разновидности технических приёмов вышивальных школ у венгров, румын и других этнических групп украинского Закарпатья, как явление венгерских и румынских взаимовлияний в формировании Закарпатского костюма и художественно-стилевое направление народных традиций, тенденций и моды. Это прежде всего сказалось на характере пропорций и силуэте одежды, тогда как способы сочетания компонентов костюма, крой, декор сохранили национальные особенности. Локальные культурно-бытовые традиции, контакты украинского населения Закарпатья с венгерским и румынским населением этого края умело адаптировали их к местным традиционным комплектам одежды, при этом сохраняя в народном костюме локальные особенности и традиции в формировании одежды, проявляя художественно-образную своеобразность местных вышивальных школ Закарпатья первой половины ХХ в. На современном этапе развития искусствоведения важным шагом является исследование художественно-образной специфики традиционного народного костюма и комплексов одежды румынского и венгерского населения украинского Закарпатья.

Ключевые слова: народный костюм, художественно-стилистическая эволюция, компоненты одежды, орнамент, вышивка, декор.